

APLIKACE TEORIE SOCIÁLNÍ PAMĚTI V NOVOZÁKONNÍ BIBLISTICE: JEJÍ PODOBY A TRENDY

PAVEL LANGHAMMER

EVANGELICKÁ THEOLOGICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
PROTESTANT THEOLOGICAL FACULTY OF CHARLES UNIVERSITY
p.langhammer@gmail.com

THE APPLICATION OF SOCIAL MEMORY THEORY IN BIBLICAL STUDIES: ITS SHAPES AND TRENDS

Abstract: This study introduces a specific view of approaching the social memory theory applications to New Testament topics. This view sees the application on different levels of texts: the microscopic level, the mesoscopic level, and the macroscopic level. This approach is also used for a comparison of articles from collective monographs on the social memory theory application. Based on this comparison, conclusions about the trends used at different levels is made.

Keywords: social memory theory; collective memory; cultural memory; biblical studies; biblical hermeneutics

THEOLOGICAL REVIEW, Vol. 93, 2022, No. 1, Number of Article 2, p. 22 – 33.

DOI: 10.14712/12117617.93.1.2

Úvod

Po stručném nastínění problematiky teorie sociální paměti bych v tomto příspěvku rád navrhnul jeden z možných přístupů, který nám může být nápomocen při studiu exegetických prací, ale i v situaci, kdy se sami do exegeze chceme pustit. Poté, co tento přístup představím, podrobím testu vytipované odborné studie zabývající se aplikací teorie sociální paměti na novozákonní témata, které tento přístup určitým způsobem reprezentují. Tento přístup rovněž použiji k tomu, abych porovnal odborné studie z kolektivních monografií, která se programově zaměřují na aplikaci teorie sociální paměti na novozákonní (popř. raně křesťanská) témata.¹ Tím bych chtěl vysledovat trendy této aplikace, zdali v nich dochází k nějakým proměnám či zůstávají po celou dobu stejné.

¹ Kolektivní práce, která se programově zaměřují na teorii sociální paměti a její aplikaci na Nový zákon, popř. na text raného křesťanství existují do dnešní doby jen dvě, a to KIRK, A. a T. THATCHER (ed.). *Memory, Tradition, and Text: Uses of the Past in Early Christianity*. Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 2005 a *Memory and Memories in Early Christianity*. Abychom pro potřeby studie získali více dat, vezmeme si na pomoc i kolektivní díla, které se v aplikaci neomezují jen na Nový zákon a rané křesťanství, ale obsahují i aplikace na Starý zákon, Svitky od Mrtvého moře či intertestamentální literaturu. Nicméně zkoumat budeme pouze texty aplikující teorii sociální paměti na novozákonní témata a otázky raného křesťanství.

Na možné způsoby aplikace teorie sociální paměti v NZ biblistice se můžeme podívat z různých úhlů, jednou z nejčastějších možností je identifikovat, které oblasti NZ biblistiky se nejlépe hodí pro uchopení pomocí teorie sociální paměti, tak učinili např. Alan Kirk a Tom Thatcher ve svém eseji *Jesus Tradition as Social Memory*² z r. 2005. Já se zde ale pokusím představit jiný způsob uchopení, pomocí něhož je dle mého názoru vhodnější zkoumat trendy v aplikaci teorie sociální paměti.

V biblické exegezi můžeme přistoupit ke zkoumanému problému na několika úrovních, podle toho s jak velkou částí textu či textů budeme pracovat, či jak velké koncepty hodláme vytvářet. Můžeme tak učinit na třech úrovních: na makroskopické, mesoskopické a mikroskopické.³ V podobě, jak tyto kategorie navrhu, se ukáží jako platné pro zkoumání rozličných typů NZ exegeze (tedy nejen pro teorii sociální paměti), já je však využiji k tomu, abych ukázal, jakým způsobem se vztahují k aplikaci teorie sociální paměti.

Teorie sociální paměti – stručný nástin

Teorie sociální paměti se zjednodušeně řečeno zabývá tím, jakým způsobem skupiny uchopují svoji minulost a dávají jí význam pro svoji přítomnost. Otcem zakladatelem této teorie byl francouzský sociolog Maurice Halbwachs (1877–1945). Tento žák Henriho Bergsona, od něhož se nechal inspirovat zkoumáním paměti a Émila Durkheima, od něhož si zas vypůjčil ono „kolektivno“, ve svých textech argumentuje, že veškerá paměť je kolektivní. Čímž se liší jak od všech přístupů tradičních, tak i od psychologického či neurologického pojetí paměti. Důležitým aspektem Halbwachsova pojetí je i skutečnost, že nepřikládá velkou váhu faktické věrnosti paměti, důležitější je to, co minulost znamená.⁴ Na Halbwachse přímo,

² Srov. KIRK, A. a T. THATCHER. *Jesus Tradition as Social Memory*. In: KIRK, A. a T. THATCHER (ed.). *Memory, Tradition, and Text: Uses of the Past in Early Christianity*. Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 2005. s. 25–42. ISBN 1-58983-149-7.

³ Tyto kategorie zde navrhuji zcela intuitivně a vycházím z jejich etymologie pocházející z řečtiny. Mikros (malý), makros (velký), mesos (střední) a skopeó (pohlížet). S pojmy jako makroskopický, mikroskopický, ale i též od 80. let 20. stol. s pojmem mesoskopický se můžeme setkávat v přírodních vědách, hlavně ve fyzice. Obdobné termíny jako makroúroveň/makroperspektiva či mikroúroveň/mikroperspektiva (angl. microlevel/microperspective, resp. macrolevel, macroperspective) jsou vcelku zavedené i ve společenských a humanitních vědách. (Dokonce pronikly i do biblistiky. Srov. např. MORTENSEN, Jacob P. B. (ed.). *Genres in Mark: Reading Mark's Gospel from Micro and Macro Perspectives*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2023.) Postupně ale i do těchto odvětví proniká i termín mesoúroveň/mesoperspektiva (angl. meso level/meso perspective). Srov. např. BLACKSTONE, A. *Micro, Meso, and Macro Approaches*. In: *týž. Principles of Sociological Inquiry: Qualitative and Quantitative Methods*. [online]. [cit. 1. 3. 2023]. Dostupné z URL: <https://saylordotorg.github.io/text_principles-of-sociological-inquiry-qualitative-and-quantitative-methods/s05-01-micro-meso-and-macro-approache.html>.

⁴ Srov. HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. Klas (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-016-2.

ač o téměř padesát let později, navázal egyptolog Jan Assmann (nar. 1938), který přišel s konceptem komunikativní paměti a kulturní paměti.⁵ Assmannův zájem o věc byl zaměřený na starověké kultury a sledoval, po jaké době od nějaké podstatné události dochází ve skupině k jejímu zapsání, a tedy jejímu uchování jakožto paměťového artefaktu. Komunikativní paměť v jeho chápání označuje období, kdy se paměť události předává ústně, tedy komunikativně. Po určité době se ukáže nutnost tuto paměť nějak externalizovat a v tu dobu podle Assmanna dochází k proměně paměti z komunikativní na kulturní. S Janem Assmannem na koncepci komunikativní a kulturní paměti spolupracovala i jeho manželka literární teoretička Aleida Assmannová (nar. 1947). Ta později jeho koncept přepracovala a místo komunikativní paměti začala používat termín kolektivní paměť.⁶ Dílo manželů Assmannových si zcela pochopitelně našlo největší ohlas v jejich domovině v Německu.⁷ Ale i anglosaský svět má své teoretiky sociální paměti. Mezi ty, kteří si získali nejvíce pozornosti mezi novozákoníky zabývající se teorií sociální paměti, patří bezesporu americký sociolog Barry Schwartz (nar. 1938). Jeho specifikem je otázka spolehlivosti sociální paměti s ohledem na zapamatovanou minulost. Na rozdíl od Halbwachse, který je dle Schwartze zastáncem prezentistické perspektivy, protože nepřikládá žádnou váhu historické spolehlivosti paměti, Schwartz zastává perspektivu kontinuity, ač sám tvrdí, že jeho přístup je někde uprostřed mezi oběma extrémy.⁸ Podle této perspektivy jsou události sice z pohledu sociální paměti interpretovány pro potřeby přítomnosti, ale zakládají se na informacích o skutečné minulosti a tyto informace předávají i do svých interpretací.⁹

⁵ Srov. ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001. 317 s. ISBN 80-7260-051-6.

⁶ Srov. ASSMANN, Aleida: Soziales und kollektives Gedächtnis. [online]. 2006. [cit. 1. 3. 2023]. Dostupné z URL: <https://www.landtag.sachsen-anhalt.de/fileadmin/Downloads/Artikel_Dokumente/Aleida_Assmann_-_Soziales_und_Kollektives_Gedaechtnis.pdf>.

⁷ Jako první určitým způsobem využil Assmannovu teorii německý novozákoník Jens Schröter ve své habilitační práci: SCHRÖTER, Jens. *Erinnerung an Jesu Worte: Studien zur Rezeption der Logienüberlieferung in Markus, Q und Thomas*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1997. ISBN 978-378-8716-462. Na teorii Aleidy Assmannové pak ve svém díle navazuje německá novozákonice Sandra Huebenthalová, např. HUEBENTHAL, Sandra. Social and Cultural Memory in Biblical Exegesis: The Quest for an Adequate Application. *Cultural memory in Biblical exegesis*. Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2012, s. 191–216. ISBN 978-1-61719-165-7.

⁸ Srov. CHWARTZ, Barry: Where There's Smoke, There's Fire: Memory and History. In: THATCHER, Tom a Barry SCHWARTZ (ed.). *Memory and identity in ancient Judaism and early Christianity: a conversation with Barry Schwartz*. Atlanta: SBL Press, [2014]. s. 7–37. ISBN 9781589839533.

⁹ Srov. SCHWARTZ, Barry. Christian origins: historical truth and social memory. In: KIRK, Alan a Tom THATCHER. *Memory, tradition, and text: uses of the past in early Christianity*. Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, c2005, s. 43–56. Semeia studies, no. 52. ISBN 9781589831490.

Úrovně pohledů na text

Nyní tyto jednotlivé úrovně stručně představím a pak předložím ukázky aplikace teorie sociální paměti v každé z těchto úrovní.

Mikroskopická úroveň

Když pracujeme s biblickými texty, obvykle si přesně vydefinujeme malou textovou jednotku, řekněme perikopu. Je to vcelku zřejmé, tak jsme se to všichni na hodinách učili. Některé exegetické příručky nás k tomu dokonce nabádají: „Try to be sure that the passage you have chosen for exegesis is a genuine, self-contained unit (sometimes called a pericope).“¹⁰ Jiné exegetické příručky často implicitně nemluví o délce exegetované pasáže, hovoří jen o exegetovaném textu, ale na mnoha místech je implicitně patrné, že základem je nějaká menší pasáž.¹¹ Na prvním místě můžeme tedy při aplikaci teorie sociální paměti očekávat, že bude prospěšná při exegezi malých textových jednotek tak, jak je to obvyklé u zavedených exegetických přístupů.

Makroskopická úroveň

Zájem vykladače textu ale neleží jen v malých textových jednotkách, obzvláště v případě, kdy si klademe otázky ohledně většího množství textu, či ohledně delšího časového úseku. Můžeme se ptát, jakým způsobem se zkoumaný problém jeví v celém textu Nového zákona, tedy v souboru textů, které pocházejí z různých časových období. Od raných Pavlových epištol z padesátých let 1. století n. l. až po pozdní katolické listy z počátku 2. st. n. l.

Rovněž můžeme sledovat zkoumaný problém a jeho recepci v pozdějších raně křesťanských textech, například v apokryfní literatuře, u církevních otců, zcela dle libosti konkrétního badatele.

Ačkoli Jan Assmann nepatří mezi novozákonní badatele, řadí se k předním teoretikům sociální paměti a aplikace této teorie na starověk, poslouží nám jako příklad typického zástupce přístupu na makroskopické úrovni. Jan Assmann¹² tímto způsobem rozvíjí jak svoji vlastní teorii kulturní paměti, a stejně tak i aplikaci této teorie, ve své knize *Moses the Egyptian*, kde píše: „I am investigating from the times of Akhenaten up to the twentieth century.“¹³ Na makroskopické úrovni pra-

¹⁰ STUART, Douglas K. *Old Testament exegesis: a handbook for students and pastors*. 4th ed. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2009. ISBN 0664233449. s. 5.

¹¹ Tak např. PORTER, Stanley E. *Handbook to exegesis of the New Testament*. New York: Brill, 1997. ISBN 9004099212.

¹² Srov. ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť*.

¹³ ASSMANN, J. *Moses the Egyptian. The Memory of Egypt in Western Monotheism*. London: Harvard University Press, 1998, s. 11.

cujeme rovněž v případě, že se pokoušíme vytvořit nějaký širší koncept, pomocí něhož dáváme odpovědi na svoje otázky.

Mesoskopická úroveň

Na mikroskopické úrovni se tedy zaměřujeme na malé textové jednotky a na makroskopické úrovni pak na větší koncepty rozsahem obklopující několik biblických knih, či celý NZ kánon. Stejně tak jako badatelé v jiných oborech dospěli k potřebě nějakým způsobem označit i úroveň, která se nachází mezi *mikro* a *makro*, i já zde pro naše potřeby navrhuji třetí kategorii – mesoskopickou úroveň. Pomocí ní lze postihnout i další možnosti, jak na texty pohlížet. Na mesoskopické úrovni pracujeme, když se pokoušíme o výklad jednotlivých knih, a to v rozličných aspektech. Ať už by se jednalo o vlastní výklad jednotlivé novozákonní knihy či pramene v jejich celkovém smyslu, nebo o sledování jednoho tématu uvnitř jednotlivých knih. Jako příklady takovýchto témat můžeme uvést: Ježíš u Marka, podobenství v prameni Q či proč Jan napsal evangelium.

Pomocí těchto tří úrovní můžeme lépe chápat problémy, se kterými se setkáváme při novozákonní exegezi. Podobně můžeme lépe uchopit i místa, kde se setkává teorie sociální paměti s tématy Nového zákona či raného křesťanství. Nicméně je na místě zdůraznit, že tyto kategorie jsou pouze arbitrární. Vždy jsou výsledkem toho, jaké otázky textům klademe. Proto se může snadno stát, že při zkoumání malé textové jednotky, kde bychom automaticky předpokládali práci na mikroskopické úrovni, nám můžou přijít na mysl takové otázky, které si vyžadají práci na makroskopické úrovni. A to v případě, kdy budeme chtít zkoumat problém vycházející z malé textové jednotky, ale budeme se na něj ptát ve více dalších textech, či sledovat jeho vývoj a recepci v delším časovém úseku.

V tomto příspěvku však budeme pracovat (pokud možno) se základními (až ideálními) podobami těchto tří úrovní, ačkoli je nutné podotknout, že skutečnost je samozřejmě mnohem komplikovanější, než je v možnosti těchto tří arbitrárních kategorií ji popsat.

Nyní se můžeme blíže podívat na dvě studie pocházející z kolektivní monografie *Memory, Tradition, and Text*,¹⁴ které budou reprezentovat mikroskopickou, resp. mesoskopickou úroveň. Pro příklad práce na makroskopické úrovni se pak obrátíme na knihu *Memory and Memories in Early Christianity*.¹⁵

¹⁴ KIRK, A. a T. THATCHER (ed.). *Memory, Tradition, and Text: Uses of the Past in Early Christianity*. Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 2005.

¹⁵ BUTTICAZ, Simon a Enrico NORELLI (ed.). *Memory and memories in Early Christianity: proceedings of the international conference held at the Universities of Geneva and Lausanne (June 2–3, 2016)*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2018. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, 398. ISBN 978-3-16-155729-3.

Mikroskopická úroveň – test

Studie Holly Hearonové¹⁶ s názvem *The Story of the Woman who Anointed Jesus as Social Memory* a podtitulem *A Methodological Proposal for the Study of Tradition as Memory* nám poslouží jako kandidát aplikace teorie sociální paměti na mikroskopické úrovni. Jak už sám název naznačuje, má se jednat o analýzu malých textových jednotek (perikopy). Není to však jediným cílem článku, jak nám naopak napovídá podnázev, Hearonová chce rovněž přijít s metodologií pro studium tradic jako paměti. Proto je tento článek ještě vhodnější, jedná se nejen o aplikaci, ale i o návrh metodologie.

Po úvodní části, kde Hearonová představuje některé teoretické poznatky, které ji při studiu teorie sociální paměti zaujaly, a proto je využívá ve svém článku, zkoumá jednu z možností, jak přistoupit k jádru zkoumané perikopy. Tím by mohlo být nalezení původní verze příběhu, vůči němuž bychom mohli poměřovat sociální paměť všech verzí této perikopy dochovaných v evangeliích. Tuto možnost však zavrhuje, protože originální verzi nalézt nemůžeme, jen jakýsi nejmenší společný násobek.¹⁷

Proto se v další části článku pokouší navrhnout jiný přístup, jehož metodologii definuje následujícím způsobem:¹⁸

1. Identifikace prvků, které se jeví být stabilní z hlediska paměti.
2. Identifikace prvků, které se jeví být nestabilní z hlediska paměti.
3. Zkoumání toho, jakou roli hrají nestabilní prvky při formování paměti v jednotlivých verzích perikopy.

To ve zkratce znamená, že mezi sebou porovnává tři z dochovaných verzí této perikopy, nejprve identifikuje stabilní prvky (tedy to, co mají všechny verze mezi sebou společné), dále identifikuje nestabilní prvky (tedy rozdíly mezi perikopami) a nakonec se tyto rozdíly pokouší vysvětlit za pomoci rozličných lingvistických či naratologických metod. Jako vysvětlení různých verzí té samé perikopy pak uvádí rozdílné christologie jejich autorů.¹⁹

Nakolik se může její navržená metodologie jevit jako univerzálně použitelná, jejím na první pohled největším nedostatkem je, že je použitelná pouze v případě, že existuje více verzí zkoumané textové jednotky. Nicméně je třeba si položit jednu velmi důležitou otázku: jedná se opravdu o aplikaci na mikroskopické

¹⁶ HEARON, Holly. The Story of “the Woman Who Anointed Jesus” as Social Memory: A Methodological Proposal for the Study of Tradition as Memory. In: KIRK, A. a T. THATCHER (ed.). *Memory, Tradition, and Text: Uses of the Past in Early Christianity*. Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 2005. s. 99–118. ISBN 1-58983-149-7.

¹⁷ Srov. HEARON, Holly. The Story of “the Woman Who Anointed Jesus” as Social Memory. s. 99–103.

¹⁸ Srov. HEARON, Holly. The Story of “the Woman Who Anointed Jesus” as Social Memory. s. 106–107.

¹⁹ Srov. HEARON, Holly. The Story of “the Woman Who Anointed Jesus” as Social Memory. s. 107–118.

úrovni? Ačkoli Hearonová analyzuje malou textovou jednotku (resp. tři její verze), závěry, ke kterým dochází, náleží spíše do mesoskopické úrovně. Pokud vysvětluje nestabilní prvky tím, že každý z autorů má svoji specifickou christologii, opět se musíme ptát, jestli by vůbec mohla dojít k jinému závěru v případě dalších perikop týkajících se Ježíše. Proto je vlastně obtížné tento článek prohlásit za typického reprezentanta aplikace na mikroskopické úrovni, přestože se jedná asi o nejlepšího kandidáta.

Mesoskopická úroveň – test

Jako kandidáta mesoskopické úrovně můžeme použít článek April DeConickové s názvem *Reading the Gospel of Thomas as a Repository of Early Christian Communal Memory*.²⁰ Jak název napovídá, autorka se chystá pracovat s Tomášovým evangeliem jako s celkem. Při bližším pohledu vidíme, že zkoumá mnoho logií, aby dosáhla svého cíle.

Na základě poznatků získaných z teorie sociální paměti DeConicková kritizuje předchozí přístupy k Tomášově evangeliu za to, že se pokoušely odhalit autentické Ježíšovy výroky, to ale nevyklučuje její diachronní zájem o Tomášovo evangelium. DeConicková není první, kdo by se pokusil k Tomášovu evangeliu přistoupit z hlediska teorie sociální paměti, to už učinil Jens Schröter. Toho ale DeConicková kritizuje právě za to, že zcela opustil zájem o otázky dějin tradice.²¹

Sama se tedy pokouší Tomášovo evangelium číst jako „úložiště společné paměti“ (v originále „repository of communal memory“).²² DeConicková se rozhodla namísto zavedených pojmů kolektivní či sociální paměť použít svůj vlastní termín „společná paměť“ patrně z důvodu, že se jedná o nezatížený pojem a odkazuje na to, že se nehlásí k teorii nějakého konkrétního badatele.

DeConicková analyzuje rozličná logia, aby ukázala, že tomášovská komunita byla původně orientovaná eschatologicky. Díky opožděné parusii ale byla tato eschatologická očekávání zásadně ohrožena, a proto došlo k hermeneutickému posunu ve společné paměti komunity. To vedlo k vytvoření nového materiálu, který nově interpretoval materiál stávající. Proto podle ní finální podoba Tomá-

²⁰ DECONICK, April. Reading the Gospel of Thomas as a Repository of Early Christian Communal Memory. In: KIRK, A. a T. THATCHER (ed.). *Memory, Tradition, and Text: Uses of the Past in Early Christianity*. Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 2005. s. 207–220. ISBN 1-58983-149-7.

²¹ Srov. DECONICK, April. Reading the Gospel of Thomas as a Repository of Early Christian Communal Memory. s. 108–109, vč. pozn. 1.

²² Srov. DECONICK, April. Reading the Gospel of Thomas as a Repository of Early Christian Communal Memory. s. 209.

šova evangelia obsahuje spíše mystické než eschatologické důrazy, a proto byla tomášovská komunita chybně interpretovaná jako neeschatologická.²³

Na rozdíl od článku Holly Hearonové, tento neobsahuje žádný návrh metodologie, ale přesto se z něj můžeme v tomto ohledu poučit. Můžeme dojít k závěru, že se jedná o typického reprezentanta práce na mesoskopické úrovni. DeConicková pracovala s celým Tomášovým evangeliem, aby dosáhla svého cíle, ne pouze s jednou perikopou (jak tomu bylo u Hearonové). V tomto případě nemusíme o aplikaci teorie sociální paměti na mesoskopické úrovni mít žádných pochyb.

Makroskopická úroveň – test

Třetí kandidát pochází z publikace vydané v r. 2018 *Memory and Memories in Early Christianity*, která obsahuje články přednesené na stejnojmenné konferenci v Lausanne r. 2016.

Článek Sandry Huebenthalové s názvem ‚Frozen Moments‘ – *Early Christianity through the Lens of Social Memory Theory*²⁴ nám poslouží jako kandidát aplikace teorie sociální paměti na makroskopické úrovni. Jak se to od makroskopických aplikací očekává, Huebenthalová zde vytváří velký koncept, který nám má pomoci v tom, jak lépe přistupovat ke čtení novozákonních textů.

Při vytváření svého modelu období raného křesťanství, který zohledňuje poznatky teorie sociální paměti se Huebenthalová opírá o teorie Jana a Aleidy Assmannových. Její model tedy vychází z teoretických konceptů kolektivní a kulturní paměti. Model, který Huebenthalová prezentuje tedy vypadá následovně. Na počátku existuje nějaký výchozí bod, k němuž se posléze veškerá paměť vztahuje. Poté následuje období kolektivní paměti trvajících přibližně dvě generace (tedy 40 plus 40 let) s generační prolukou mezi nimi. Po období kolektivní paměti se nachází tzv. plynoucí proluka (floating gap), která se vyskytuje přibližně 80–120 let po výchozí události a po ní následuje období kulturní paměti, které trvá v podstatě navždy. Období kolektivní paměti můžeme nazvat jako nedávnou minulost, období kulturní paměti jako vzdálenou minulost.²⁵

Význam plovoucí a generační proluky je podle Huebenthalové signifikantní – na základě Assmannova konceptu Traditionsbrüche (zlomy v tradici) víme, že tyto zlomy jsou stimuly pro vytváření textů jakožto artefaktů paměti, což platí

²³ Srov. DECONICK, April. Reading the Gospel of Thomas as a Repository of Early Christian Communal Memory. s. 209–220.

²⁴ HUEBENTHAL, Sandra. 'Frozen Moments' – Early Christianity through the Lens of Social Memory Theory. In: BUTTICAZ, Simon a ENRICO NORELLI (ed.). *Memory and memories in Early Christianity: proceedings of the international conference held at the Universities of Geneva and Lausanne (June 2–3, 2016)*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2018. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, 398. s. 17–43.

²⁵ Srov. HUEBENTHAL, Sandra. 'Frozen Moments' – Early Christianity through the Lens of Social Memory Theory. s. 18, 28–30.

nejen pro zlom mezi kolektivní a kulturní paměti, ale i uvnitř kolektivní paměti samotné. Huebenthalová tento model nejprve aplikuje na dnešní dobu a pohlíží na události v minulosti a ukazuje, které patří ještě do naší kolektivní paměti a které už jsou součástí naší kulturní paměti a jakou roli sehrály generační a plynoucí proluky. Nakonec tento model aplikuje i na rané křesťanství, kde jako výchozí bod postuluje Ježíšovo ukřižování. Z toho pak usuzuje na to, že Pavlovy autentické listy vznikly v době, kdy ještě Ježíšovo ukřižování patřilo do kolektivní paměti, anonymní a pseudepigrafické texty pak vznikaly v době mezi generační a plynoucí prolukou a raně křesťanská literatura se začala objevovat ke konci plynoucí proluky, ale většinou už je produktem kulturní paměti Ježíšovy smrti.²⁶

Obecně pak Huebenthalová tvrdí, že anonymní texty jsou důsledkem generační proluky, orthonymní pak proluky plynoucí. Zatímco pro Pavla či evangelisty bylo Ježíšovo ukřižování pořád ještě součástí kolektivní paměti, Polykarpos ze Smyrny žil v době už tak vzdálené od této události, že psal z pohledu kulturní paměti, a tudíž jeho situace (vzdálenost od události) je stejná jako ta naše. Ježíšovo ukřižování je i pro nás součástí kulturní paměti.²⁷

Huebenthalová dochází k následujícím závěrům. Jako novozákonní badatelka chápe novozákonní literaturu jako „externalizaci kolektivní paměti“, právě z důvodu toho, jak jsou její autoři od události vzdálení. Na rozdíl od DeConickové, která věří, že lze rozlišit mezi jednotlivými vrstvami textu, Huebenthalová říká, že „bez dalších dat nelze rekonstruovat starší vrstvy textu“ a raději se uchyluje k takovému čtení novozákonních textů, které umožňuje „vhled do situace vzpomínající komunity a procesů jejich konstrukce kolektivní identity“. Nový zákon chápe jako „sbírku zmražených událostí – tedy jako snímky procesů tvorby identity raného křesťanství na různých místech v různém čase“.²⁸

Pokud porovnáme tuto aplikaci teorie sociální paměti s těmi dvěma předchozími, můžeme si povšimnout, jak se od nich aplikace na makroskopické úrovni liší. Nepracuje přímo s vlastními texty, ale vytváří širší koncept, který se má stát východiskem pro čtení a porozumění textů z hlediska teorie sociální paměti.

Trendy v aplikaci teorie sociální paměti

Z pohledu zde navrženého trojúrovňového přístupu můžeme vidět, že články pocházející z publikace *Memory, Tradition, and Text* z r. 2005 (a to včetně těch,

²⁶ Srov. HUEBENTHAL, Sandra. 'Frozen Moments' – Early Christianity through the Lens of Social Memory Theory. s. 30–36.

²⁷ Srov. HUEBENTHAL, Sandra. 'Frozen Moments' – Early Christianity through the Lens of Social Memory Theory. s. 36–41.

²⁸ HUEBENTHAL, Sandra. 'Frozen Moments' – Early Christianity through the Lens of Social Memory Theory. s. 41.

kteřé zde nebyly zmíněné) reprezentují především aplikaci na makroskopické úrovni²⁹ (pět z nich – ale ne vždy jde jen o čistou aplikaci teorie sociální paměti, jejich záběr je mnohdy komplexnější), dále na mesoskopické úrovni (čtyři).³⁰ Najdeme však mezi nimi jen jediný článek pracující na mikroskopické úrovni (ale s výhradami, jak bylo uvedeno výše).³¹

V publikaci *Memory and Identity in Ancient Judaism and Early Christianity* z r. 2014 můžeme najít mj. celkem sedm studií zabývajících se aplikací teorie sociální paměti na novozákonní témata. Z toho převažují studie na mesoskopické úrovni (čtyři),³² dále zde můžeme najít dvě studie na makroskopické úrovni³³ a pouze jednu studii na mikroskopické úrovni.³⁴

Pokud se nyní podíváme na kolektivní monografii *Memory and Memories in Early Christianity* z r. 2018, můžeme si povšimnout odlišného způsobu využití práce na zmíněných třech úrovních. Drtivá většina článků pracuje na makroskopické úrovni, a zbytek pak na úrovni mesoskopické. Žádný z článků pak nepracuje na mikroskopické úrovni. Tato kolektivní monografie však není jediným příkladem tohoto trendu. V prosinci r. 2018 vyšlo nové číslo *Journal for the Study of the Historical Jesus*,³⁵ v němž byly čtyři články věnovány teorii sociální paměti (pět, pokud bychom započítali i programovou „response“, kterou napsal Anthony Le Donne). Ani jeden z těchto článků však nepracuje s teorií sociální paměti na mikroskopické

²⁹ Jedná se o KIRK, A. a T. THATCHER. Jesus Tradition as Social Memory, SCHWARTZ, B. Christian Origins: Historical Truth and Social Memory, HORSLEY, R. A. Prominent Patterns in the Social Memory of Jesus and Friends, DEWEY, A. J. The Locus for Death: Social Memory and the Passion Narratives a KEIGHTLEY, G. M. Christian Collective Memory and Paul's Knowledge of Jesus, ESLER, P. F. Collective Memory and Hebrews 11: Outlining a New Investigative Framework, KIRK, A. The Memory of Violence and the Death of Jesus in Q a již zmíněnou studii DeCONICK, A. D. Reading the Gospel of Thomas as a Repository of Early Christian Communal Memory.

³⁰ Mezi mesoskopické studie můžeme zařadit THATCHER, T. Why John Wrote a Gospel: Memory and History in an Early Christian Community,

³¹ Jde o studii HEARON, H. The Story of “the Woman Who Anointed Jesus” as Social Memory: A Methodological Proposal for the Study of Tradition as Memory.

³² Konkrétně se jedná o studie KEITH, C. Prolegomena on the Textualization of Mark's Gospel: Manuscript Culture, the Extended Situation, and the Emergence of the Written Gospel, BRICKLE, J. E. The Memory of the Beloved Disciple: A Poetics of Johannine memory, THATCHER, T. The Shape of John's Story: Memory-Mapping the Fourth Gospel a DULING, D. C. Social Memory and Commemoration of the Death of “the Lord”: Paul's Response to the Lord's Supper Factions at Corinth.

³³ V tomto případě se jedná o studie KIRK, A. The Memory-Tradition Nexus in the Synoptic Tradition: Memory, Media, and Symbolic Representation a TAPPENDEN, F. S. On the Difficulty of Molding a Rock: The Negotiation of Peter's Reputation in Early Christian Memory.

³⁴ Jedinou studii na mikroskopické úrovni je RODRÍGUEZ, R. “According to the Scriptures”: Suffering and the Psalms in the Speeches in Acts.

³⁵ *Journal for the Study of the Historical Jesus*. 2018, Volume 16, Issue 2–3. ISSN 1745-5197.

úrovni. A pouze jeden z článků by se dal zařadit do našeho trojúrovňového schématu jako pracující na makroskopické úrovni.³⁶

Nejnovějším přírůstkem mezi kolektivní monografie programově se zabývající aplikací teorie sociální paměti je publikace *Social Memory Theory and Conceptions of Afterlife in Jewish and Christian Antiquity*³⁷ z r. 2003. Ta obsahuje pro naše potřeby celkem deset studií, z nichž převažují mesoskopické studie (těch je celkem šest),³⁸ tři studie jsou makroskopické³⁹ a jedna je mikroskopická⁴⁰ (ale po výtce, neboť velká část článku se zaměřuje na metodologické otázky a závěry směřují k mesoskopické úrovni).

Kdybychom se nyní pokusili shrnout, kolik se ve zkoumaných kolektivních dílech objevilo celkem studií reprezentujících každou úroveň, dostali bychom následující údaje: 18 makroskopických, 16 mesoskopických a pouze 3 mikroskopické studie.

Ale proč tomu tak je? Proč se nám tu ukazuje tak nízký zájem o aplikaci teorie sociální paměti na malé textové jednotky? Odpověď je spíše prostá. Teorie sociální paměti je teorie, či slovy Sandry Huebenthalové jde o jakési „hermeneutické kukátko“⁴¹, kterým pohlížíme na texty. Čím více se bibliční badatelé zabývají touto teorií, tím zřejmější jim tato skutečnost přijde. Nejedná se o metodu, a proto se lépe hodí pro vytváření širších konceptů, a ne pro aplikaci na malé textové jednotky.

Závěr

1. Předložené trojúrovňové schéma nám může pomoci lépe uchopit aplikaci teorie sociální paměti. Jak se ukázalo, pomáhá nám jednak s analýzou existujících aplikací, ale stejně dobře může posloužit při naší vlastní aplikaci teorie

³⁶ Je to článek SCHRÖTER, J. *Memory, Theories of History, and the Reception of Jesus*.

³⁷ HATINA, T. R. a J. LUKEŠ (ed.). *Social Memory Theory and Conceptions of Afterlife in Jewish and Christian Antiquity*. Paderborn: Brill Schöningh, 2023. ISBN 978-3-506-79621-9.

³⁸ Jedná se o studie PARSONS, K. R. L. *From Romans to Colossians: Making Sense of Competing Conceptions of Resurrection*, HUEBENTHAL, S. *Additional Notes to an Unfinished Symphony: Resurrection and Afterlife According to Mark*, LUKEŠ, J. *Sexual Asceticism and Eternal Life in the Acts of Paul and Thecla: A Collective and Cultural Memory Perspective*, NICKLAS, T. *“And I saw another place ...” (ApcPet 21): The Greek Apocalypse of Peter and its Otherworldly Landscape of Memories*, HANDSCHUH, C. *Advanced Knowledge of Afterlife: Reading the Passion of Perpetua and Felicity as a Memory Text* a TALENÉ, S. *Explaining Competing Representations of the Afterlife in Luke-Acts: A Social Memory Approach*.

³⁹ LE DONNE, A. *Mnemonic Cross-pollination: Water Symbolism and the Fluidity of Resurrection Memory*, TAPPENDEN, F. S. *Re-membering Life after Death: Constructing, Receiving, and Contesting the Pauline Body* a CROOK, Z. *Form Criticism vs. Memory Theory on the Resurrection Narratives*.

⁴⁰ Tuto mikroskopickou úroveň reprezentuje text HATINA, T. R. *When the Saints Go Marching In: Remembering Vengeance and Vindication in Matthew 27:52–53*.

⁴¹ HUEBENTHAL, Sandra. *'Frozen Moments' – Early Christianity through the Lens of Social Memory Theory*. s. 41.

sociální paměti. Přístup na každé z těchto úrovní bude určitým způsobem podobný, a proto je možné se inspirovat metodologií na vybrané úrovni.

2. Na základě předložených příkladů formou testů jsme mohli vidět, nakolik aplikace teorie sociální paměti zapadá či nezapadá do navrženého trojúrovňového schématu. Možnosti přínosu teorie sociální paměti se neomezují jen na určitý rozsah textu, ale naopak tato teorie může přispět k novozákonní exegezi na několika různých úrovních. Nicméně aplikace teorie sociální paměti na mikroskopické úrovni je omezená a není možná bez zapojení další exegetických metod.
3. Když jsme se pokusili porovnat články pocházející z několika kolektivních monografií, které byly vydány v posledních cca osmnácti letech, mohli jsme si povšimnout, že konstatně převažují aplikace teorie sociální paměti na makroskopické a mesoskopické úrovni, pouze výjimečně se objeví ojedinělá aplikace na mikroskopické úrovni. Důvodem pro to, je podle mě následující. Teorie sociální paměti je teorie, nikoli metoda. Můžeme ji použít jako určité hermeneutické kukátko, ale nelze ji jednoduše aplikovat na malé textové jednotky. V současném bádání se vedou spíše spory o to, zda teorie sociální paměti dokáže potvrdit spolehlivost historických faktů či je naopak vyvrací, místo aby byl věnováno úsilí rozpracování nějaké metodologie, jak by se mohla teorie sociální paměti využít při biblické exegezi. Věřím, že i tento příspěvek by mohl být i skromným příspěvkem usměrňujícím debatu tam, kde může přinést kýžené ovoce.⁴²

⁴² Tato studie vznikla za podpory Grantové agentury Univerzity Karlovy a Evangelické teologické fakulty UK v rámci projektu č. 54119.